

Dr hab. Danuta Sosnowska prof.ucz.

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Justyny Kijanki pt. *Wizje cielesności w czeskiej literaturze nieoficjalnej z lat 1946-1989. Analiza zjawiska na przykładzie wybranych utworów Egona Bondy`ego*

Rozprawa Justyny Kijanki: *Wizje cielesności w czeskiej literaturze nieoficjalnej z lat 1946-1989. Analiza zjawiska na przykładzie wybranych utworów Egona Bondy`ego* jest pierwszym monograficznym ujęciem tytułowego zagadnienia badanego na podstawie wybranej twórczości legendarnej postaci czeskiej kultury niezależnej. Zgodnie z tytułem rozprawy uwzględniono w niej także szerszy kontekst literatury nieoficjalnej ograniczonej wszakże do undergroundu. Takie zawężenie pola badawczego jest zasadne tak z powodów pragmatycznych (niezbędna limitacja analizowanego materiału), jak ze względów merytorycznych: w pracy autorka wraca do problemu tworzenia nowego języka wypowiedzi na temat ciała, erotyzmu, miłości, za pomocą którego autorzy undergroundu pragnęli sprzeciwić się normom literatury oficjalnej, tabuizującej lub ideologizującej cielesność.

Centralną postacią rozprawy jest osoba Egona Bondy`ego, a jego twórczość poetycka (autorka uzasadnia przyczyny rezygnacji z analizy prozatorskiego dorobku pisarza) stanowi obiekt badań mających ukazać różne aspekty istnienia ciała i istnienia „w ciele”, które podmiot chciałby wyrwać ze zideologizowanego świata komunistycznych norm i wzorców, jednakże w historyczno-politycznych warunkach życia w powojennej Czechosłowacji skazany jest na przegraną. Autorka rozprawy sugestywnie przedstawia dramat tej porażki, dowodząc, że wewnętrzna emigracja poety, czy jego eskapistyczny bunt, który polegał na okresowym wyborze życia na marginesie społeczeństwa nie wytrzymały naporu totalitarnej presji – najpierw stalinizmu, potem normalizacji. Dramat ciała, który w twórczości Bondy`ego odsłania Kijanka ma dwa wymiary: egzystencjalny i polityczny. Ten pierwszy warunkowany jest ambiwalentnym statusem ciała, bowiem za jego pośrednictwem człowiek doświadcza świata oraz uczuć (w ujęciu Bondy`ego przede wszystkim miłości). Zgodnie z przywoływaną przez Autorkę klasyczną już koncepcją Merlau-Ponty`ego ciało stanowi warunek wszelkiej percepcji, a czeski poeta wielokrotnie gloryfikuje doniosłość cielesnych doznań ośmieszając próby ukazywania świata tylko w wymiarze intelektualno-duchowym. Z drugiej jednak strony Bondy z ekshibicjonistyczną wręcz szczerością zapisuje nieszczęścia człowieka jako niewolnika ciała i jego ograniczeń, chorób, fizjologii, śmierci. Polityczny

wymiar dramatu ciała wynikał z okoliczności historycznych. Dla twórców undergroundu wolność, w tym wolność artystycznej wypowiedzi, stanowiła wartość prymarną, jednakże zwłaszcza pierwsze generacje tej formacji przeszły przez wszystkie fazy ideologicznej niewoli narzuconej przez państwo. Artyści awangardowi, w tym Bondy, odrzucali funkcjonowanie w strukturach regulowanej przez państwo literatury, ale i tak polityka i ideologia doganiały ich i petryfikowały każdą, najbardziej nawet prywatną sferę życia. Jak o tym świadczy rozprawa Justyny Kijanki, przyjęta w pracy korporalna optyka wzbogacona o kontekst historyczny stwarza ciekawą perspektywę dla ukazania zapisanej w dziele poety specyfiki jego czasów. Trop, którym poszła autorka rozprawy, czytając poezję Bondy`ego jako rodzaj „dziennika ciała” pozwolił na stworzenie oryginalnej i spójnej interpretacji jego poetyckiego dorobku.

Jednym z wyzwań, przed którym stanęła autorka rozprawy (i od razu należy dodać temu wyzwaniu sprostala) było rozstrzygnięcie biograficznego charakteru twórczości czeskiego pisarza i filozofa. Kijanka przywołuje tezy badaczy, którzy podkreślają taki status dzieła Bondy`ego, jednakże – nie negując tych stwierdzeń – poddaje je niuansowaniu. Zwraca uwagę, że w przypadku Bondy`ego biografizm podporządkowany był autokreacji, budowaniu własnego mitu zatem oddzielenie zmyślenia od faktów nie jest możliwe, a sama narracja nie powinna być traktowana jako dosłowne odzwierciedlenie zdarzeń z życia. Autorka swoje stanowisko uzasadnia metodologicznie, powołując się na prace badaczy modyfikujące tradycyjne rozumienie biografizmu.

W swoich badaniach literaturoznawczych autorka stosuje metodologiczny synkretyzm wykorzystując zarówno elementy analizy interpretacyjnej, jak też korzystając z narzędzi z zakresu filozofii, czy antropologii kulturowej. Jest to posunięcie uzasadnione skoro celem badaczki jest przedstawienie literackich wizji cielesności, a zarazem ukazanie, w jaki sposób ich twórca, artysta awangardowy, budował własny dyskurs na temat cielesności opozycyjny wobec dyskursu oficjalnej kultury, a zarazem zasadniczy dla jego koncepcji ontologicznych. Prezentując różne przejawy „uwikłania w ciało” Kijanka akcentuje odwagę poety, radykalizującego swą opowieść o cielesnych przygodach, eksplorującego sfery ciemnych doznań, przed którymi człowiek wzdraga się i przed którymi barierą staje się kulturowo zakorzenione rozumienie wstrętu. Słowo *hnus* (wstręt) wielokrotnie pojawia się na kartach rozprawy i jest jednym z ważniejszych zjawisk wieloaspektowo badanych przez Kijankę w poezji Bondy`ego.

Egon Bondy był pisarzem, ale był też filozofem, co więcej takim, dla którego istotnym celem pozostawało znoszenie podziałów literackości i filozoficzności zarówno w obszarze tematu, jak i poetyki wypowiedzi. W dysertacji Kijanka pojawia się więc rozdział poświęcony nakreśleniu tych aspektów filozofii Bondy`ego, które oświetlają jego stosunek do zagadnień ciała, a jednocześnie autorka rozprawy pokazuje, jak filozoficzne wahania i dylematy związane z oceną człowieka i jego miejsca we wszechświecie przenikają do poezji. Poza wykorzystaniem koncepcji filozoficznych Bondy`ego, które zastosowane do świata przedstawionego w jego utworach raczej mnożą pytania dotyczące – jak drwiąco pisał sam autor - roli „ontologii i pornologii”, autorka pracy korzysta też z innych inspiracji filozoficznych. Kluczowym jest dla niej pojęcie transgresji, a szerzej koncepcje Georges’a Bataille`a. Posiłkując się pisarstwem francuskiego filozofa Kijanka pokazuje, w jaki sposób Bondy czyni z ciała projekt egzystencji, a zarazem projekt intelektualno-twórczy. Utwory wykorzystane w prezentowanym w pracy dialogu Bondy`ego i Honzy Krejcarowej nawet dziś mogą bulwersować czytelnika naruszeniami norm estetyczno-etycznych. Jednakże – jak dowodzi Kijanka - istota tych tekstów wykraczała poza chęć prowokowania czytelnika, bowiem celem była realizacja utopijnej idei „żywej filozofii” i zarazem „miłości totalnej”.

Kijanka pokazuje poezję Bondy`ego jako twórczość „kameleona”: zamieniającego surrealizm na realizm, by potem mieszać te dwie konwencje, orbitującego stale wokół polityki i metafizyki, łamiącego normy gatunków i nieustannie grającego z odbiorcą zarówno za pomocą środków stylistycznych (ironia, groteska, absurd), jak też wykorzystującego do tej gry własną, mityzowaną biografię. Odkrywany przez Kijankę w poezji Bondy`ego „dziennik ciała” prowadzi nas od lat młodości poety zafascynowanego erotycznym eksperymentem i transgresyjnymi możliwościami ciała, przez lata dojrzałe naznaczone ciężką chorobą i nałogiem, aż po lata, gdy śmierć w postaci zgonu tych, których kochał, każe się rozpoznać w rozpaczliwej dosłowności, poza dekadenco-nihilistycznymi grami, jakie Bondy chętnie uprawiał

Rozprawa została podzielona na 6 rozdziałów, poza Wstępem i *Appendixem* potraktowanym jako zakończenie. W tym ostatnim Kijanka wraca do kilku kwestii związanych z życiem i twórczością poety oraz ujawnionej w roku 2004 wieloletniej współpracy poety z StB (czeskimi służbami bezpieczeństwa). Pisząc dysertację Kijanka posiłkowała się filozofią Bondy`ego i innych myślicieli, sądzę jednak, że jej praca ukazuje też jak poezja staje się wypowiedzią filozoficzną, cennym dopełnieniem głównego filozoficznego dzieła Bondy`ego *Útěcha z ontologie*. Autorka mierzyła się z trudnym zadaniem z uwagi nie

niekoherentność myśli Bondy`ego, a zarazem zatarcie w jego dziele granicy filozofii i literatury. Uważam jednak, że z sukcesem odsłoniła egzystencjalny projekt zawarty w poezji czeskiego autora. Efektem jest praca ciekawa i wartościowa.

Paula Jasmolowa